
**Achtergrondliteratuur:
verlies en rouw**

Een uitgave van de netwerken
palliatieve zorg in de provincie Antwerpen

Inleiding..... pagina 5
Algemeen..... pagina 7
Rond het begeleiden van kinderen..... pagina 12
Rond afscheidsrituelen..... pagina 15
Rond palliatieve zorg ..... pagina 17

Inleiding

Goede achtergrondliteratuur biedt hanteerbare kaders en concepten, en vaak verhelderende inzichten. Dit geldt ook voor het rouwproces.

De laatste jaren is het aanbod in de rouwliteratuur enorm uitgebreid. Daardoor is het niet altijd even eenvoudig om in dit ruime aanbod het geschikte materiaal te vinden. We hebben voor u een brochure samengesteld waarin u een gevarieerde en kwaliteitsvolle selectie van achtergrondliteratuur omtrent rouw vindt.

De aanbevolen boeken worden onderverdeeld in vier categorieën: literatuur over verlies en rouw in zijn algemeenheid, boeken omtrent het begeleiden van kinderen in rouw, boeken specifiek rond afscheidsrituelen en omtrent palliatieve zorgen.

Achteraan vindt u tenslotte ook websites waar u meer uitgebreide informatie kan terugvinden.

Indien u op zoek bent naar lectuur rond een specifiek thema, aarzel dan niet ons te contacteren. Wij helpen u met zoeken.

Palliatief Netwerk:

Antwerpen	03/820 25 31	Wendy Serraris
Turnhout	014/43 54 22	Annik Janssens
Mechelen	015/41 33 31	Ilse Jans
Noorderkempem	03/633 20 11	Ria Mertens

Algemeen

Berg, Marinus van den (1997)

Je kind verliezen: nu anders dan vroeger: zoektocht naar weerbaar rouwen Kok, Kampen

Ouders die een kind verliezen voelen zich vaak onbegrepen. Dit boek probeert een gids te zijn tussen twee werelden, de binnen- en de buitenwereld, en gaat op zoek naar manieren van 'weerbaar rouwen'.

Boelen, P.A., Huiskes, C.J.A.E., & Kienhorst, C.W.M. (1999)

Rouw en rouwbegeleiding NIZW, Utrecht

Behalve kennis over rouwprocessen geeft dit boek vooral bagage aan rouwbegeleiders om hun werk met rouwenden goed te kunnen doen. Er wordt ingegaan op de start, het onderhouden en de beëindiging van de rouwbegeleiding. Aparte hoofdstukken zijn gewijd aan grenzen in de begeleiding en aan geloof en religie.

Bosch, Erik (1996)

Dood en sterven in het leven van mensen met een verstandelijke handicap H.

Nelissen,

Baarn

Met praktische hekenbare voorbeelden wordt ingegaan op de beleving van mensen met een verstandelijke handicap die met dood en sterven te maken krijgen. Een kader voor begeleiders, ouders en anderen

Boswijk-Hummel, Riekje (1999)

Afscheid nemen. Loslaten wat dierbaar is De Toorts, Haarlem

Het boek geeft een zeer compleet en overzichtelijk beeld van de emoties waarmee mensen te maken (kunnen) krijgen, wanneer er dierbare naasten overlijden of als er sprake is van het verlies van gezondheid, (echt) scheiding, verhuizing, emigratie. Dit boek is gebaseerd op de overtuiging dat ieder verlies goed kan worden verwerkt. Heel leesbaar, voor zowel rouwenden als degenen die steunen.

Boswijk-Hümmel, Riekje (2001)

Troost, vragen, geven en ontvangen De Toorts, Haarlem

Verschillende stijlen van troosten. De meest gepaste manier van troosten. Waarom kunnen partners elkaar vaak niet troosten?

Algemeen

Bout, J.van den & Boelen, P.A. (1998)

Behandelingsstrategieën bij gecompliceerde rouw en verliesverwerking Bohn Stafleu Van

Loghum, Houten/Diegem

In dit boek wordt een pleidooi gehouden voor de erkenning van gecompliceerde rouw als stoornis. Er wordt ingegaan op het klinisch beeld van gecompliceerde rouw en de classificatie, diagnostiek en etiologie van deze stoornis. Verder wordt er uitgebreid aandacht besteed aan de behandeling van gecompliceerde rouw, psychotherapeutisch en medicamenteus en op vormen van rouwbegeleiding bij normale rouw.

Bout, J.van den & E. van der Veen (red) (1997)

Helpen bij rouw Elsevier, Maarssen en LSR Utrecht

Dit boek bevat vele herkenbare praktijkvoorbeelden van verlies en rouwbegeleiding. O.a. artikelen over rouwbegeleiding op scholen, aids-weduwnaren, rouwbegeleiding bij mensen met een verstandelijke handicap enz. Professionele en vrijwillige rouwbegeleiders kunnen in dit boek handreikingen vinden in het omgaan met verschillende soorten verlies.

Buckman, Robert (1992)

Ik weet niet wat ik zeggen moet Ten have, Baarn

Een handreiking hoe men stervenden kan bijstaan. Men herbekijkt ook de werkwijze van Kübler-Ross

Buijssen, Huub e.a. (2000)

Verstoorde rouw bij ouderen: signalering en hulpverlening Intro, Baarn

(Gedeeltelijk verschenen in : Psychologische hulpverlening aan ouderen, en in: Behandelingstrategieën bij gecompliceerde rouw en verliesverwerking)

Ongeveer een kwart van de ouderen heeft problemen met het verwerken van verlies. Deze problemen kunnen leiden tot ernstige psychische of psychiatrische klachten. Dit boek is bestemd voor hulpverleners die op enigerlei wijze contacten hebben met ouderen

Algemeen

Forceville-Van Rossum, Joke & Oosten, Rokus van (1992)

Leven en dood. Partners op afstand Ambo, Baarn

De schrijfster kreeg als weduwe contact met de weduwnaar Rokus van Oosten en samen hebben zij zich intensief bezig gehouden met de consequenties van dood en verlies van een geliefde voor een rouwende nabestaande. Over het rouwproces wanneer een dierbare overlijdt en hoe je rouwenden kunt helpen en troosten. Toegankelijk geschreven met praktische adviezen.

Gils, T Van (1998)

Verlies en Rouw H.Nelissen, Baarn

Leren omgaan met rouw en verlieservaringen als hulpverlener. Vooral gericht op praktijk. Naast casusbesprekingen wordt er ook uitgenodigd stil te staan bij de eigen beleving.

Ginsburg, Geneviève (1997)

Alleen verder leven: een handreiking voor weduwen Het Spectrum, Utrecht

De schrijfster verhaalt over de pijn en het verlies, maar staat ook stil bij praktische problemen. Naar aanleiding van haar verlieservaring startte zij zelfhulpgroepen. Dit boek is gebaseerd op ervaringen van honderden weduwen en er staat goed in beschreven hoe een weduwe zich kan voelen. Prettig en gemakkelijk leesbaar, vol praktische tips.

Hennezel, Marie de & Leloup, Jean-Yves (1998)

De kunst van het sterven : wat religieuze tradities en humanistische spiritualiteit ons leren over doodgaan Becht, Haarlem

Keirse, E (1996)

Helpen bij verlies en verdriet Lannoo, Tiel

Een gids voor rouwenden en hun omgeving en hulpverleners. Bruikbare inzichten, herkenbare voorbeelden.

Algemeen

Keirse, Manu (1999)

Vingerafdruk van verdriet Lannoo

De auteur schreef dit boek voor iedereen die geconfronteerd wordt met het verlies van een dierbaar iemand. Het is niet alleen geschreven voor de nabestaanden zelf maar ook voor de mensen uit de omgeving van wie veel steun verwacht wordt.

Kienhorst, I, Boelen, P & Huikes, C (1999)

Rouw

Een boek voor mensen die nog niet zo lang geleden iemand verloren hebben en voor mensen uit hun omgeving. Geeft informatie over wat rouw is, hoe lang het duurt en wat 'normaal' is. Ook kinderen en ouderen worden besproken.

Mönnink, Herman de (1997)

Verlieskunde: handreiking voor de beroepspraktijk De Tijdstroom, Utrecht
Studieboek over het thema verlies en verwerking van verlies.

Polspoel, A. (2003)

Wenen om het verloren ik Davidsfonds, Leuven

Een gids over de verwerking van het verlies van een dierbare en de hulpverlening aan rouwenden. Dit boek is een volledig herwerkte versie van het eerste dat verscheen in 1989.

Worden, J.W. (1992)

Verdriet en rouw. Gids voor hulpverleners en therapeuten Swets en Zeitlinger, Lisse

De auteur geeft inzicht in normale rouwprocessen maar gaat vooral uitvoerig in op de mogelijke oorzaken en oplossingen van verdriet in een meer gecompliceerd rouwproces.

Algemeen

Zeylmans, Renée (2000)

Rouwverwerking en rouwbegeleiding. Sterven, rouwen, troosten Christofoor, Zeist

Renée Zeylmans is psychotherapeute met als specialisatie rouw- en sterfensbegeleiding. Vanuit haar jarenlange praktijk, maar ook vanuit haar persoonlijke ervaring met rouw, brengt zij het rouwproces onder woorden. Veel cliënten en cursisten hebben daartoe hun kostbare en intieme ervaringen ter beschikking gesteld.

Antroposofisch geïnspireerde visie op rouw, sterven en troosten.

Rond het begeleiden van kinderen

Abbeele, Claire vanden (2002)

Mijn herinneringsboek Lannoo

Een werkboek opgezet als hulpmiddel bij het omgaan met een ziekteproces of bij het verwerken van het overlijden van een geliefd persoon. Het is voornamelijk bedoeld voor kinderen. De gebruikte taal is daarom afgestemd op hen, wat niet belet dat iedereen hierbij aansluiting kan vinden.

Debacker, Hilde (1995)

Een kind in rouw Gooi & Sticht, Baarn

Dit boek legt uit hoe men kan omgaan met het verdriet van kinderen wanneer ze met de dood worden geconfronteerd. Er worden ook een aantal kinderboeken besproken.

Emmerik, Yvonne van (1999)

Als vlinders spreken konden: voor kinderen die rouwen Dabar-Luyten, Heeswijk

Bundel teksten voor de begeleiding van kinderen, die geconfronteerd worden met het sterven van iemand in hun naaste omgeving, met tips voor het gebruik van rituelen.

Feys, M. (1996)

Kinderen rouwen ook Die Keure, Brugge

Handleiding voor opvoeders, ouders en leerkrachten om rouwende kinderen te helpen.

Fiddelaers-Jaspers, Riet (1996)

Afscheid voor altijd: omgaan met verdriet en rouw in het primair onderwijs Schoolpers, Houten

Handleiding voor schooldirecties en leerkrachten in het primair onderwijs voor het opvangen en verwerken van traumatische gebeurtenissen in het leven van leerlingen, zoals ongelukken en sterfgevallen

Rond het begeleiden van kinderen

Fiddelaers-Jaspers, Riet (1996)

Doodnormaal? Schoolpers, Houten

Handleiding voor schooldirecties en leerkrachten in het voortgezet onderwijs voor het opvangen en verwerken van traumatische gebeurtenissen in het leven van leerlingen, zoals ongelukken en sterfgevallen.

Fiddelaers-Jaspers, Riet (1998)

Jong verlies, een handreiking voor het omgaan met rouwende kinderen Kampen, Kok

De auteur benadrukt dat we kinderen en jongeren juist bij de dood moeten betrekken en hun verdriet serieus moeten nemen. Een boek voor ouders en andere betrokkenen bij de opvang en begeleiding van kinderen in rouw. Ook te lezen door oudere pubers.

Fiddelaers-Jaspers, Riet (1998)

Rouw bij jeugdigen Bohn, Stafleu, Van Loghum, Houten

Fiddelaers-Jaspers, Riet (2000)

Wie ben ik zonder jou? Jong zijn en verder leven na een verlies In de Wolken, Heeze

Je bent jong en je hebt iemand verloren: je vader, moeder, broer, zus, vriendin of vriend of iemand anders die belangrijk is in je leven. Leren leven met zo'n verlies is moeilijk, veel moeilijker vaak dan je in eerste instantie denkt. Riet schreef dit boek samen met ervaren jongeren. Het is het eerste boek op de Nederlandse markt dat niet over maar voor rouwende jongeren zelf geschreven is.

Herbert, M. (199)

Verliesverwerking en stervensbegeleiding bij kinderen Intro, Baarn

Een boekje uit een serie over opvoeding voor praktijkwerkers. De adviezen zijn gebaseerd op een gedragsmethodische aanpak. Het boekje sluit af met tips die men aan ouders mee kan geven, vragenlijsten en diagnostische formulieren.

Rond het begeleiden van kinderen

Keirse, Manu (2002)

Kinderen helpen bij verlies Lannoo, Tielt

Een gids voor ouders, leerkrachten, opvoeders, familieleden en ook voor hulpverleners die zowel met kinderen, jongeren als met volwassenen in contact komen. Het laat hen zien hoe ze kinderen en jongeren kunnen begeleiden in confrontatie met verlies, ernstige ziekte in de familie, echtscheiding, zelfdoding.

Ladan, A. (red.), (1997)

Kinderen en de dood van Gorcum, Assen

Dit boek wil duidelijk maken hoe kinderen rouwen en welke risico's ze daarbij lopen.

Leefsleutels v.z.w. Leopoldstraat 95, 2800 Mechelen

015/ 45 94 20 <http://www.leefsleutels.be>

Als de dood voor de dood op school

Pedagogisch materiaal voor het basisonderwijs

Messing, Marcel en Marijke

Iedereen gaat dood Elzenga, Tilburg

Een informatief boek voor jongeren over alles wat met de dood te maken heeft

Somers, Patrik & Depauw, Robert (2000)

NDC Horizon

Ledos, Leven en Dood op School

Educatief pakket. Te consulteren via website NDC Horizon:
www.ndc-horizon.be

Rond afscheidsrituelen

Bout, J.van den, Boelen, P.A. e.a. (red)

Sterven, uitvaart en rouw Elsevier Gezondheidszorg, Maarssen ISBN 90 352 2162 1

Er is veel informatie verkrijgbaar over de afzonderlijke onderwerpen maar een uitgave die over de muren van de eigen professie kijkt is bijna niet te vinden. In dit handboek worden de terreinen sterven, uitvaart en rouw gezamenlijk behandeld zodat u een goed beeld krijgt van het hele proces waarmee patiënten, stervenden en nabestaanden te maken krijgen. Alle bijdragen zijn geschreven door toonaangevende auteurs op hun vakgebied.

Cock, Lucien De (2001)

Wensen voor na de dood Globe

Een inventaris van alles wat bij een overlijden komt kijken. Een praktische gids waar in de lezer alle nuttige informatie vindt op basis waarvan hij zijn geliefde een passend afscheid kan geven.

Enklaar, Jasper (1995)

Onder de groene zoden: de persoonlijke uitvaart: nieuwe rituelen in rouwen, begraven en cremieren Alpha, Zutphen

Steeds meer willen mensen op een persoonlijke manier afscheid nemen van een overledene. Dit boek vertelt over nieuwe manieren van omgaan met de dood. Daarbij komen veel aspecten aan bod: nieuwe rituelen, muziek, funeraire kunst, rouwklleding. Enklaar gaat ook in op zaken als stervensbegeleiding, euthanasie en orgaandonatie.

Hart O. van der, & Ebbers, J (1987)

Afscheid nemen Swets en Zeitlinger, Lisse

Overzichtelijk en prettig geschreven boek over manieren van afscheid nemen. Niet alleen partnerverlies wordt besproken, maar ook allerlei andere vormen van afscheid nemen. Een mens neemt ten slotte in zijn leven constant afscheid van dingen.

Rond afscheidsrituelen

Lauwaert, Guido (1996)

Memento mori: het ritueel voor niet-gelovigen, naar een idee van Guido Lauwaert

Bundel teksten met betrekking tot het overlijden, rituelen bij de uitvaart en aanverwante onderwerpen

Pauwels, Koenraad (1996)

Gids bij een overlijden Lannoo, Tielt

In dit boek twee delen: deel één gaat over de wettelijke en administratieve handelingen

Deel twee geeft aan hoe belangrijk het is om zelf een stuk het heft in handen te houden en niet alles onmiddellijk aan derden over te laten

Sax, Marjan e.a.(1994)

Zand erover? Afscheid en uitvaart naar eigen inzicht Schorer, Amsterdam

Praktische informatie en gesprekken met nabestaanden over het zelf verzorgen van de uitvaart van de overledene.

Somers, Patrik (1999)

Gebroken wit. Bewust omgaan met de dood Van Halewijck, Leuven

Geeft informatie over de periode tussen dood en uitvaart en benadrukt hoe de nabestaanden een eigen inbreng kunnen hebben in de wijze van afscheid nemen.

Rond palliatieve zorg

Berg, Marinus van den (2003)

Voor de laatste tijd. Samen werken aan een goede dood Lannoo, Tielt

Een boek voor hen die te horen krijgen dat ze gaan sterven, maar ook voor de partners, familie, verzorgers, hulpverleners. In dit boek krijgen ze handreikingen en inspiratie om met elkaar te werken aan een goede dood.

Clara, R., Keirse, M e.a. (1995)

Palliatieve thuiszorg: gids voor patiënten en hun begeleiders Pelckmans, Kapellen

Enklaar, Jasper (1999)

Terminus: dr. Ben Zylicz en de kunst van het sterven Plataan, Zutphen

De directeur van een hospice voor palliatieve zorg beschrijft zijn opvattingen over en de ervaringen met deze zorg voor terminale patiënten.

Hennezel, Marie de (2002)

De intieme dood Becht, Gottmer

De auteur beschrijft vanuit haar jarenlange ervaring in het begeleiden van terminale patiënten, waar onder ook president Mitterand, hoe men deze mensen kan bij staan. Een ruggesteun voor al wie met terminale patiënten werkt.

Orshoven, Alfons van & Menten, Johan (2000)

Palliatieve zorg, stervensbegeleiding, rouwbegeleiding: handboek voor deskundige hulpverlening in de thuiszorg en in het ziekenhuis Acco, Leuven

Osselen-Riem, J., Dijk B.van & Nijs E.de (2000)

Theorie en praktijk van de palliatieve zorg Lemma, Utrecht

Spijker, G.J.H. & Laarman, M.J.B. red.(2000)

De praktijk van de palliatieve zorg Bohn Stafleu Van Loghum, Houten

In de reeks Verpleegkunde, uitgegeven op vraag van Cure & Care development

Bijdragen over verzachtende stervensbegeleiding.

Rond palliatieve zorg

Steemers van Winkoop, Myriam

Geloven in leven. Spirituele zorg voor stervenden en hun naasten

Boek geschreven voor zorgverleners in de gezondheidszorg, en in het bijzonder in de palliatieve zorg, maar ook voor vrijwilligers actief op het vlak van palliatie en voor naasten die zorg hebben voor een dierbare die stervende is.

Teunissen, S en Willems, D. (1999)

Algemene inleiding op de palliatieve zorg Bohn Stafleu Van Loghum, Houten
Uit de reeks Pallium Cahiers.

Eigen notities

Palliatieve Hulpverlening Antwerpen vzw
Universiteitsplein 1 - Gebouw S
2610 Wilrijk
Tel 03/820 25 31
Fax 03/820 25 30
wendy.serraris@ua.ac.be

Palliatief Netwerk Arrondissement Turnhout vzw
Stationsstraat 60 - 62
2300 Turnhout
Tel 014/43 54 22
Fax 014/43 65 53
Annik.Janssens@pnat.be

Palliatief Netwerk Arrondissement Mechelen vzw
Willem Rosierstraat 23
2800 Mechelen
Tel 015/41 33 31
Fax 015/43 09 77
pnm_ilse@hotmail.com

Netwerk Palliatieve Zorg Noorderkempen vzw
Bredabaan 743
2990 Wuustwezel
Tel 03/633 20 11
Fax 03/633 20 05
NPZN@skynet.be

